

A feketékről alkotott sztereotípiák a 19. századi magyar emigránsok és utazók írásaiban

A rabszolgartartás jogossága melletti érvek és a faji egyenlőtlenség mítosza

Az Amerikai Egyesült Államok déli tagállamaiban létező rabszolgaság a gyarmati korszak öröksége volt, az idő előrehaladtával kezdett egyre kisebb szerepet játszani. Megerősödésében egyrészt az ipari forradalomnak, másrészt a textilipar megnövekvő igényeit kiszolgáló találmányok egyikének, a gyapottisztító gépnek volt meghatározó szerepe. Bár a tipikus déliek tömegét nem a rabszolgák alkották, hanem a kisbirtokos szabad farmerek, a piacképes terméktöbbletet mégsem ők, hanem az ültetvényesek rabszolgái termelték.

A terület civilizációját és kultúráját is az ültetvényesek határozták meg. A rabszolgartartást Dél nemcsak gazdasági okokból védelmezte, hanem faji kérdés is volt az ott élők számára. A 19. században kialakult „*Herrenvolkdemokrácia*” olyan csoportképző erő volt, mely a fehér férfiak érdekközösségét társadalmi rétegre való tekintet nélkül egyesítette a rasszizmus talaján, a jogfosztott négerek, az indiánok és a részben jogfosztott nők társadalmával szemben.¹ A rabszolgartartást még azok is védelmezték, akiknek nem volt rabszolgájuk, nekik egyfajta lélektani státust biztosított. Leginkább azok gyűlöltek a feketéket, akiknek gazdasági helyzete szinte alig különbözött a rabszolgákétól.² Ez a jelenség napjaink rasszizmusában is megfigyelhető. A rabszolgartartás jogossága mellett különböző érveket sorakoztattak fel a fehérek, amelyek egyfajta mítosz-képzésnek is az alapját jelentették.

A történelmi érvelés szerint a rabszolgaság elkerülhetetlen a történelem bizonyos szakaszában, a hazafias megközelítés alapján pedig a felelősség az angolokat terheli. A kapitalizmus ellenzői úgy vélték, hogy a déli rabszolgák helyzete még mindig jobb, mint az angliai bérmunkásoké, de a legmeghatározóbb hivatkozási alap az volt, hogy a fehéreknek vállalniuk kell azt a terhes feladatot, hogy a barbár vagy infantilis színes bőrűeket felemeljék.³

A fehérek szerint a feketék elégedettek a sorsukkal, ezt azzal is alátámasztották, hogy viszonylag kevés rabszolga felkelés volt, ritkán fordult elő öngyilkosság és öncsonkítás. Ennek okai abban keresendők, hogy a gazda és a szolga közötti paternalisztikus viszony csökkentette a széles körű lázadás lehetőségeit, illetve sok fekete számára a rabszolgaság a dolgok természetes rendjének lát-

¹ VIRÁGOS Zsolt-VARRÓ Gabriella: *Jim Crow örökösei. Mítosz és sztereotípiák az amerikai társadalmi tudatban és kultúrában*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2004. 39.

² DEGLER, C. N.: *Milyen erők formálták Amerika mai képét?* Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993. 175-176.

³ VIRÁGOS-VARRÓ: 46.

szott, amelyhez hosszú időn keresztül alkalmazkodniuk kellett és a felsorolt okok miatt sem tudtak agresszívan fellépni ellene.

Nendtvich Károly,⁴ aki 1855-ben utazott Amerikába a rabszolgaság védelmére meglepő és nem feltétlenül meggyőző érveket sorakoztat fel. Ez azért is érdekes, mert korábban kijelentette, hogy a rabszolgatartás bárhol és bármilyen formában embertelenség, és a fenntartók erkölcsi durvaságát tanúsítja. Először azt állítja, hogy nem a szabad és független amerikaiak, hanem az európai ültetvényesek honosították meg az országban, a későbbiekben ezt kiegészíti azzal, hogy a „vérszívó” spanyolok tartják fenn azóta is, hiszen a „valódi” amerikaiak szabadgondolkodásúak és küzdenek a rabszolgatartás ellen. A rabszolgaság fenntartása szerinte mindenképpen szükséges, mivel a fehérek nem tudnának ilyen éghajlati körülmények között dolgozni, ennek következtében pedig bizonyos területek műveletlenül maradnának.⁵ Nendtvich természetesnek véli az úrszolga viszonyt, amelynek alapja a szellemi magasabbrendűség. Véleménye szerint a fajok közötti különbségekről a „természetvizsgálók” képesek csak érdemben nyilatkozni, mivel ők az okokat keresik, szemben a moralistákkal és bölcselőkkel. A feketékről szóló rész zárásában azonban nem az okok a meghatározók: „Ellenben azt kívánjuk, hogy az amerikai a tiszter utálatosabb, és huszszor undorítóbb négerrel társalogjon, s mindennemű viszonyba lépjen?”⁶

Nendtvich természettudós volt, és elképzelhető, hogy ismerte a korszak (ál)tudományos magyarázatát, a kraniometriát (koponyamérettant), melynek Magyarországon is több képviselője volt, s amely az agyméreteket illetően különbségeket vélt felfedezni a fehér férfiak javára a színes bőrűekkel, a nőkkel és szegény társadalmi helyzetűekkel szemben. Bár többek között Friedrich Tiedeman heidelbergi professzor már 1834-ben cáfolta ezt „*A néger agya, összehasonlítva az európaiéval és az orangutánéval*” című munkájában, a későbbiekben is sokan felhasználták különböző, főleg politikai célokra.⁷ A faji egyenlőtlenség mítoszának megteremtője, Arthur de Gobineau a fekete fajnak az eredetét, illetve a bőrszín különbözőségét a Bibliára visszavezetve magyarázza, miszerint a feketék Cham utódai, akik Afrikában lettek teljesen sötétbőrűek.⁸

Már az indiánok eredetével kapcsolatban is két tábor alakult ki: az ún. monogenezis és poligenezis híveié. Az első álláspont képviselői szerint az egész emberiség egységesen Ádámtól származik, bár a bőrszínnek különbözőségére

⁴ Nendtvich Károly 1811-ben Pécsen született, a forradalom és szabadságharc alatt előadásokat tartott a pesti egyetem orvoskarán kémiaiából, majd amikor az egyetemen megszűntek az előadások ugyanott a hadi tudományokra készülőknek adott elő. A világsi fegyverletétel után Haynau hadbíróság elé állította, de 1850-től ismét visszahelyezték állásába. 1884-87-ig országgyűlési képviselő volt antiszemita programmal, 1892-ben halt meg Pesten.

⁵ NENDTVICH Károly: *Amerikai utazásom*. Heckenast Gusztáv, Pest, 1858. 124.

⁶ Uo.

⁷ FRANK Tibor: *Egy emigráns alakváltásai. Zerffi Gusztáv pályaképe 1820-1852*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 212-214.

⁸ LUDASSY Mária: *Téveszméink eredete*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1991. 111.

igen nehezen találtak megfelelő magyarázatot. A poligenezis követői a 18. században döntően a rabszolga-kereskedelemben érdekelt személyek voltak.

A monogenezis szószólói szerint azonban az egységes emberi nemhez való tartozás nem jelenti egyértelműen azt, hogy a bennszülöttek egyenrangúak, ahogy később az Egyesült Államokban a republikánusok azzal, hogy ellenezték a rabszolgatartást, még nem voltak abolicionisták, és nem hittek a feketék társadalmi egyenlőségében.

A bibliai származáselmélet, a mózesi beszámoló a rasszok egyenlőségét erősítette meg, de a hódítók, a tengerészek, intellektuálisan képtelenek voltak arra, hogy részt vegyenek a rasszokról szóló vitákban, ebbéli bizonytalanságuk és felsőbbrendűség tudatuk, amely technikai és műveltségbeli fölényükből táplálkozott, egyértelművé tette számukra, hogy a feketék a Sátán küldöttei, ördögi eredetükre egyértelműen utalt bőrük színe. Mások Káin leszármazottainak vélték őket, és fekete bőrszínük volt a bélyeg, amellyel az Isten megjelölte a gyilkost, illetve leszármazottait. Talán még ennél is gyakoribb volt az az elképzelés, hogy Noé legkevesbé kedvelt fiától, Chamtól származnak, és a neki tulajdonított mágiát és perverzióra való hajlamot a feketékben is felfedezni vélték.⁹ A monogenezis képviselői elutasították a Biblia ilyen önkényes értelmezését, és arra törekedtek, hogy az emberi nem eredetét biológiai érvekkel magyarázzák. A 18. század végére általánossá vált, hogy a bőr színét az éghajlattal hozták összefüggésbe.

A 19. század közepére az USA-ban a poligenezist tudományos rangra emelték. Bár Darwin a monogenezis jegyében alkotta meg modelljét, de a poligenezis faji hierarchiát valló tanítását elfogadta. Így a vadakat, és az annak tartott amerikai indiánokat is a fejlődés alsóbb fokán állók közé sorolta be, s ezzel mintegy dehumanizálta őket. Ez majd csak a század végén, az ún. történeti iskola, Franz Boas színre lépésével fog megváltozni, aki megdönti az evolucionizmus egyik alapvetését, miszerint a különböző népek kultúráját a legtökéletesebbnek tartott európaihoz kell mérni. Majd az ő tanítványa Margaret Mead jut arra a következtetésre, hogy a kultúra megismerésén keresztül ismerhetjük meg egymást.¹⁰

A minstrel színház

A feketékre vonatkozó sztereotípiák igen korán kialakultak, és mind a mai napig fennmaradtak. Allport szerint a következőkkel jellemezték a feketéket: alacsonyabb rendű gondolkodás, primitív erkölcsi érzék, érzelmi bizonytalanság, lustaság és hangoskodás, cifra és rikító öltözékek szeretete, a majomöszkhöz való hasonlóság.¹¹

⁹ BITTERLI, Urs: „Vadak” és „civilizáltak”. *Az európai-tengerentúli érintkezés szellem és kultúrtörténete*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982. 440-442.

¹⁰ BORSÁNYI László: *Hontalanok a hazájukban*. Helikon Kiadó, Budapest, 2001. 174-183.

¹¹ Az 1930-as években az Egyesült Államokban a gazdasági világválság során a munkanélküliség jobban sújtotta a negatív sztereotípiákkal jellemzett etnikai csoportokat. Ez indította el a sztereotípiák

A leggyakoribb sztereotípiák vallási-, nemi-, deviáns- és foglalkozási csoportokra, társadalmi osztályokra és rétegekre vonatkoznak. Megismerő funkciójuk a gyors tájékozódást, a felszínes, könnyű eligazodást segíti elő. Társadalomlélektani szempontból egyes csoportok tagjaiban az ismerősség, otthonosság érzetét keltik, szociológiai funkciójuk a csoportközi viszonyokban az esetleg fennálló egyenlőtlenségek leleplezése vagy igazolása.¹² A csoportok önmagukra vonatkozó, általában kedvező autosztereotípiájával szemben áll az általános heterosztereotípiá, amely azokat a negatív tulajdonságokat tartalmazza, amelyeket egy csoport a vele konfliktusban álló vagy csak idegen csoportnak tulajdonít, ezek a pozitív önkép fenntartását és a csoport összetartozás tudatának erősítését szolgálják.¹³ A kisebbségi csoportoktól elvárják, hogy szigorúbb elvárásoknak engedelmessé legyenek, mint amelyek a többségre vonatkoznak.¹⁴ Az etnikai sztereotípiák gyakran az előítélet és a társadalmi megkülönböztetés alapjai.

Varró Gabriella szerint a blackface minstrel színház történelmi, kulturális és színháztörténeti szempontból is egyedülálló jelenség. Kialakulása az 1812-es háborúval s az azt lezáró genti békéhez kapcsolódik. A győzelem után az amerikaiakban felerősödtek a nemzeti érzelmek, kulturális és politikai szempontból is erőteljesebbé vált az Európától való elszigetelődés vágya. A minstrel színház az 1840-es évektől létezett szervezett formában, s az az igény hívta életre, hogy az európai elitizmussal szemben „közembereknek szóló kultúrát” hozzanak létre az „egyszerű fehér átlag amerikai”-nak.¹⁵ A színház a „Komikus Néger” jellemmapasztó sztereotípiáján alapult, amely részigazságokból építkezik, s a biológiai, karakterológiai, fizikai, szellemi személyiségi összetevőkből bizonyos jellegzetességeket emel ki, vagy hagy el, s az így létrejövő jellemképet hiteles standardként mutatja be.¹⁶ A minstrel színpad északi fehér komikus színészei rájöttek arra, hogy a négereket utánzó fekete maszknak mágikus hatása van a nézőkre és biztos a népszerűség. A minstrelek célja nem a négerek élethű meg-

csoportközi viszonyokban végzett vizsgálatát, amelyet Katz és Braly végzett el princetoni egyetemistákkal 1933-ban etnikai csoportokra vonatkozóan. A vizsgálat eredményei szerint az egyetemisták által adott válaszokban az etnikai csoportok rangsora és a nekik tulajdonított jellemvonások (sztereotípiák) is nagyfokú egyezést mutattak. CSEPELI (1989): 203. Katz és Braly vizsgálata alapján a megkérdezettek szerint a feketékre jellemző még a babonáság, muzikalitás és a nemtörődomség. ALLPORT, Gordon W.: *Az előítélet*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 252.

¹² A csoportközi sztereotípiaképzés négyféle módját különbözteti meg Hofstätter, az egyik a kis jelentőségű különbségek felnagyítása, a másik módszer a tényleges különbségek túlhangsúlyozása, a bőrszín szerinti megkülönböztetésnél általában ez történik. A következő eljárás lényege a tényleges különbség társítása egy ellenőrizhetetlen ténnyel, és létezik a tipizálás, amely az adott csoportban valóban létező alakokat állítja előtérbe, előfordulásuk gyakoriságát eltúlozza. CSEPELI György: *Bevezetés a szociálpszichológiába*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 206.

¹³ CSEPELI: 206-208.

¹⁴ ARONSON: *A társas lény*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001. 241.

¹⁵ VARRÓ Gabriella: *A komikus néger sztereotípiá két népszerű változata a 19. század eleji minstrel dalokban*. http://www.lib.jgytf.u.-szeged.hu/aetas/1996_1/varro.htm

¹⁶ VIRÁGOS-VARRÓ: 49.

jelenítése volt, hanem a tömegszórakoztatás. Népszerűségét annak is köszönhet-
te, hogy a közönség soraiban még a legszerencsétlenebb fehér is felsőbbrendű-
nek érezhette magát.¹⁷

A feketékről kialakított infantilizált és gyakran zoomorf jegyekkel rendelke-
ző sztereotip figura Sambo, aki kezes és engedelmes, alantas, engedékeny és
csak a rabszolgaság intézményében képes megtalálni a boldogságot.¹⁸ A Sambo
típusalakzatnak, az elégedett rabszolgának, a lojális mintanégernek konkrét
megjelenési formái Gyapot Jimmy, Tamás bátya, Rémusz bácsi. Voltak női
Sambók is, a haláláig hűséges komorna és néger dajka: a mammy.¹⁹ A komikus
néger figura különböző változatainak megteremtésében, népszerűsítésében a
minstrelszínpadé volt a döntő szerep.²⁰ A történelem során az amerikai Délen
kívül egyetlen más rabszolgatartó-társadalom sem próbálta boldognak, elége-
dettnek bemutatni a rabszolgákat. Ez az intézmény legitimizálása miatt volt fon-
tos, ezért kellett a feketék fizikai, fiziológiai, szellemi és erkölcsi kisebbségét,
és ebből következően az örökös rabszolgasorsra ítéltetését beláttatni.²¹

Az általam vizsgált szövegekben két szerző is említést tesz a minstrel szín-
házról, közülük az egyik gróf Wass Sámuel,²² aki *Kilenc év egy száműzött éle-
téből* című könyvében egy külön fejezetet szentel „*A négerfaj ösmertetése*”-
nek. S bár a Nyugat-indiai szigeteken élőkről ír, megállapításai általánosságban
is érvényesnek tekinthetők. Már Nendtvich Károlynál megfigyelhető volt az a
kritika, hogy az európaiak véleménye mennyire nem meghatározó ebben a kér-
désben. Ez Wass Sámuelnél is jellemző, aki ehhez többször is hozzáfűzi, hogy
az íróasztal mellett, elméletben más erről a kérdéstről véleményt alkotni. Írása
bevezetőjében, a felelősség elhárításaként megjegyzi, hogy olyan „*kényes fejte-
getésekhez szándékozik nyúlni*”, amelyek a nyugat-indiai kreolok véleményét
tükrözi. A feketék elítélendő tulajdonságait fizikai és erkölcsi szempontok alap-
ján csoportosítja. A fizikaiak közé tartozik külsejük, amelyben a lábformájukat,
arcukat tartja kifogásolhatónak, nevetségesnek, s az utóbbit majomszerűnek vé-
li. Itt utal a minstrel színházra, s a feketékről alkotott képet az idegen először
kegyetlennek látja, de ahogy jobban megismerkedik a négernek szokásaival, él-

¹⁷ VARRÓ Gabriella: i.m.

¹⁸ VIRÁGOS-VARRÓ: 79.

¹⁹ Uo. 93.

²⁰ Uo. 94.

²¹ Uo. 75.

²² Wass Sámuel (czegei gróf) 1814-ben Kolozsváron született, 1848-ban Doboka vármegye
főispánja lett, majd országgyűlési képviselőnek választották. Kossuth román és francia nyelvtudá-
sa miatt Erdélybe küldte Csányi Lászlóhoz, aki Konstantinápolyba menesztette követként, innen
Párizsba, Londonba majd az Egyesült Államokba utazott. 1850-ben szerencsét próbált Kaliforniá-
ban, majd 1858-ban hazatért Erdélybe. 1861-ben a Főrendi Ház és a Magyar Tudományos Aka-
démia levelező tagja lett. 1866-1875-ig a Deák-párt képviselője volt, 1879-ben halt meg.
SZINNYEI és VÁRDY Béla: *Magyarok az Újvilágban*. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi
Társasága – Anyanyelvi Konferencia –, 2000. 162-163.

vezni kezdi e bohózatokat.²³ Ez meglepő megállapítás, hiszen a minstrel színházban sztereotip figurák szerepeltek, s ahogy megismeri a néző a feketéket, úgy kellene kegyetlenebbnek látnia e bohózatokat. Feltételezhető, hogy Wass társadalmi helyzetükből indult ki és személyes kapcsolatba nem került velük.

A minstrel színházról Perczel Miklós ezredes²⁴ is ír amerikai naplójában, ő New Yorkban nézett meg egy előadást a híresen magyarbarát Henry Ward Beecher lelkésszel, akinek vendégszeretetét élvezte. Mindketten jót mulattak az amerikai négerek furcsaságait és balgaságait bemutató paródiákon. Perczel megjegyzi, hogy talán kísérője nevetett a legtöbbit, akiben „*jeles tehetségei*” mellett a magasabb humanizmus nincs kifejlődve, ahogy az átlag-yankee-ben sem. Itt fejti ki a rabszolgákról alkotott véleményét is, akiket szerinte baromszámba vesznek, és ezért nem nevelik, hanem tenyésztik őket, s a felszabadult rabszolgákat, mint páriákat elkülönítik a társadalom többi részétől.²⁵ Az elkülönítés okaként a feketék bőrének és izzadságának „*kiállthatatlan bűzét*” szokták felhozni, amelyet Perczel is megerősít. Ezt az „*imelyítő olajos szag*”-ot²⁶ Wass Sámuel is a leginkább meghatározó és elkülönítő fizikai oknak tartja. Vele ellentétben azonban Perczel hozzáteszi, hogy ennek alapja inkább az, hogy: „*A fehér majom nemesebbnek tartja magát a feketénél!*”²⁷ Naplójában valamivel később egy rabszolgaság elleni gyűlésen való részvételéről számol be, ahol többek között Beecher is szónokolt. Perczel megjegyzi, hogy a gyűlésen résztvevők száma nem volt túlságosan nagy, mivel a polgárok félnek ettől a kényes kérdéstől, a rabszolgatartó államok fellázadásától, elszakadásától.

Az abolícionizmus és a Tamás bátya kunyhója

A négerek felszabadításáért küzdő mozgalmak kezdetben a vallással álltak szoros kapcsolatban és különböző megoldási lehetőségeket kerestek a rabszolgaság megszüntetésére. A Benjamin Lundy-féle „*olajág-abolícionizmus*” az 1820-as években a fokozatos felszabadítás és a tulajdonosoknak fizetendő állami kárpótlás eszméjét képviselte. Az Amerikai Gyarmati Társaság az Afrikába kivándorlásra próbálta rávenni a szabad feketéket, a későbbiekben rabszolgaelenes társaságok és lapok jöttek létre. A leghíresebb újság a *The Liberator* volt, amely a feketék azonnali felszabadítását tűzte ki célul.

²³ WASS Sámuel: *Kilenc év egy száműzött életéből*. Ráth Mór, Pest, 1861. 220.

²⁴ Perczel Miklós 1812-ben született Bonyhádon, jogot végzett, majd 1848-ban bátyjával, Mórral megkezdte a Zrínyi csapat szervezését. A szabadságharc bukása után Törökországba, majd 1851-ben Amerikába vándorolt, ahol 1861-ben belépett az északi hadseregbe. A kiegyezés után hazatért, 1868-tól 1887-ig Baranya és Pécs főispánja, 1887-1891-ig Pécs város országgyűlési képviselője. 1904-ben halt meg Baján. (Magyar Életrajzi Lexikon)

²⁵ PERCZEL Miklós: *Naplóm az emigrációból II.* (Amerikai napló) Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 132.

²⁶ WASS: 222.

²⁷ PERCZEL: 141.

Az abolicionizmus a fehérek vezetése alatt állt, de számos feketéből álló rabszolgaellenes társaság is létezett, ők működtették a „*földalatti vasutat*” is, amely a szabad államokba szöktette át a négereket. Az 1840-es években egyre inkább nőtt a kérdés politikai súlya és Dél elszigetelődése is.²⁸

Henry Ward Beecher nővére volt Harriet Beecher Stowe, akinek személye Tamás bátya kunyhója című regénye révén került a köztudatba. A címadó hős a másik sztereotip figura, aki a természetes és mintarabszolganak lett a jelképe, mélyen gyökerező vallásosság, másokat védelmező dacosság is jellemezte és egyedivé az tette, hogy volt benne emberi méltóság.²⁹ A mű megírásához, 1851-52-es megjelenéséhez nagymértékben hozzájárult az 1850-es törvény, mely szerint a szökött rabszolgákat a szabad államokban is üldözhetik, és azokat, akik a menekülőket segítik, megbüntetik. A könyv az abolicionizmus megerősödését váltotta ki, és felhívta a figyelmet a feketék helyzetére. A regény óriási siker lett, ezt a példányszámok is jelzik, az első évben több mint 300 ezer példányt adtak el, és miután Angliában is kiadták, ahol még nagyobb népszerűségnek örvendett, 1853-ra az eladott könyvek száma elérte az 1 milliót.³⁰

Magyarországon kilenc hónappal az amerikai megjelenés után, Irinyi József fordításában, 2.000 példányban tették közzé. A magas példányszám oka részben az lehetett, hogy a jobbagyok és a feketék helyzetét többen hasonlóknak vélték, és a magyar társadalmat is élénken foglalkoztatta a jobbagyfelszabadítás kérdése. A reformkori országgyűlések egyik központi kérdése éppen ez volt, és 1853-ban kezdtek hozzá a kérdés tényleges rendezéséhez.

A műnek voltak a szabadságharcral összefüggő magyar vonatkozású részei is, ezek az itthoni kiadásban a cenzúra miatt nem jelenhettek meg. Így többek között a következő részek is kimaradtak a magyar fordításból: „*Mármost ha egy magyar ifjú áll ki ilyen bátran a hegycsúcsra, hogy megvédelmezze Ausztriából Amerikába szökő honfitársait, az ugyebár, nagyszerű hőstett volna; de mivel az ifjú afrikai származású volt, s Amerikából Kanadába szökő társait védelmezte, a kellőképpen kioktatott és hazafias érzelmű ember nem láthat itt semmi hősiességet; s ha olvasóink közül valaki netán másként vélekedne, mi nem vállaljuk érte a felelősséget. Amikor elkecsereedett magyar szökevények törvényes kormányuk elfogatóparancsaival és hatóságaival dacolva Amerikába menekülnek, a sajtó s a politikai körök lelkes tapssal fogadják őket. Ha azonban elkecsereedett négerek teszik ugyanezt, az már egészen más – de voltaképpen micsoda?*”³¹

A részlet Kossuth amerikai útjához kapcsolható, amely politikai eredményeit tekintve nem mondható sikeresnek, de a magyar ügy iránt valóban óriási lelke-

²⁸ SELLERS-MAY-MCMILLAN: *Az Egyesült Államok története*. Maecenas Kiadó, Budapest, 1995. 150-151.

²⁹ VIRÁGOS-VARRÓ: 96.

³⁰ DÖRGŐ Tibor: *A Tamás bátya kunyhója fogadtatása Magyarországon*. ITK 1999. 1-2. 91-92.

³¹ BEECHER, Stowe H.: *Tamás bátya kunyhója*. Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, é.n. 255.

sedést támasztott. Az idézet magyar vonatkozásai mellett figyelemre méltó az a kritika is, amellyel a szerző az amerikaiakat illeti, hiszen a hősiesség megítélésénél is érvényesül a faji előítélet, amelyet H. Beecher Stowe a hazafias érzelmekkel és kioktatással hoz összefüggésbe.

A Tamás bátya kunyhóját a felhasznált szerzők közül ketten is említik íráskönyvükben, egyrészt Perczel Miklós, aki Naplójában 1852. április 12-én ír a könyv megjelenéséről és sikeréről. Politikai célzatú műnek nevezi, amelyben azonban vannak túlzások, sőt „*néhány jelenete az esztétikát meglehetősen agyba veri; de ezt itt fel sem veszik, az amerikai ízlés dolgában éppen nem finnyás.*”³² Wass Sámuel kétszer is utal a könyvre, első ízben az előítéletekkel kapcsolatban jegyzi meg, hogy: „*Ne higgye kedves olvasóm, hogy ettől bármely európai philantropus is örökre mentesen maradjon, még azon esetben sem, ha Tamás bátya kunyhóját figyelmesen tanulmányozva, annak minden szavait a legszentebb igazságnak fogja is tartani.*”³³ Másodszor pedig az emberi szerencsétlenséggel és nyomorral rokonszenvező emberi gyengédséggel összefüggésben említi meg, amelyet a legnemesebb tulajdonságnak nevez. Itt is elítélően beszél a műről, mert véleménye szerint, akik elolvasták Mrs. Beecher és a hozzá hasonlóak könyveit, azok hajlandóak a fehéreket gazembernek tartani a jónak és erkölcsösnek feltüntetett indiánokkal és afrikaiakkal való bánásmódjuk miatt és teszik ezt ahelyett, hogy saját maguk győződjenek meg mindezekről.³⁴

Wass Sámuel az elkülönítés, megkülönböztetés második okának, a fizikai jellegzetességek mellett, az erkölcsök hiányát tartja, amelynek legfőbb bizonyítéka, hogy a feketék nem ismerik a monogám házasság intézményét, ami az afrikai hagyományokkal függ össze, ráadásul a fekete férfiak Wass szerint rabszolgának tekintették a nőket, s ez a 19. századi európai nőképnek éppen az elmentettjét jelentette.

A szerző a feketék családi viszonyainak szenteli a legnagyobb figyelmet, mivel úgy gondolja, hogy a civilizációnak és az erkölcsnek ez a kiindulópontja, s ez az, ami nem létezik a négereknél, mivel a férfi és nő közötti viszony kizárólag az állatiságon alapul, hiszen: „*A néger férfit semmi sem köti egyéb a nőhöz mint a nemi viszonyok ama legközönségesebbike, s egyszerűsmind legaljasabbika, mely untalan eszébe juttatja a teremtés tökélyfokán álló szellemi embernek is, hogy ő is csak állat, mint bár mely más élő s mozgó teremtménye a földnek, melyet természetesen magunkban sem el nem fojthatunk, se meg nem tagadhatunk, az bizonyos; de éppen oly biztos az is, hogy mentől korlátlanabbul czégéreztetjük ama viszonyt...annál mélyebben sülyed erkölcsileg s szellemileg ama megfoghatatlan felsőbb lény, az emberi lélek, s ezzel az emberi méltóság.*”³⁵

³² PERCZEL: 133.

³³ WASS: 219.

³⁴ Uo. 227.

³⁵ WASS: 210.

Wass Sámuel az állatiasság ösztönét, az érzékiséget fajbeli, illetve éghajlati okokkal magyarázza, és akikenél ez erősebben fejlett, azok szellemi szempontból korlátozottabbak. Ahogy a feketék szellemi tekintetben a legalsó fokon állnak, úgy az állatiasságuk a legkifejlettebb.

Figyelemreméltó, hogy erről a témáról milyen erkölcsi biztonsággal és magasabb rendűséggel alkot véleményt, és ez annál is meglepőbb, ha összevetjük a Várdy Béla által írottakkal, mely szerint Wass Albert a nyugati parton járva több Wass nevű személlyel találkozott, akik mellékági leszármazottai voltak Sámuelnek.³⁶ Itt is megfigyelhető a gyakorlat és az elmélet ellentmondása, amelyről már korábban szó esett.

A fehér és fekete faj keveredésének különböző változatairól is hosszan ír, és tapasztalatai szerint vegyes házasságok európai bevándorolt férfiak és színes nők között történnek, valamivel később ehhez még hozzáfűzi, hogy a félvérek szinte csak törvénytelen viszonyból származnak.³⁷ Erre is megtalálja a megfelelő magyarázatot, mégpedig abban, hogy: „...a színes nők is csak élvezni tudnak, a házi erkölcsösség iránt pedig semmi vonzalmuk nincsen.”³⁸ Bár korábban megjegyezte, hogy a fehér nők sem mind Lucretiák, de nem oly féktelenek, mint a négerek. A fizikai szexualitás csak a fehér férfi és a néger nő viszonylatában volt hallgatólagosan megengedett, az amerikai Délen a fehér nőket a finom lelki alkat, szexuális tisztaság és a férfiakkal szembeni erkölcsi felsőbbrendűség jellemzi,³⁹ a fekete nők pedig félállati teremtmények, akik természetüknél fogva erősek és szexuálisak.⁴⁰

Gobineau szerint is a feketék a fékezhetetlen érzékiség megtestesítői, és így a legalacsonyabb rendűek is, ezzel szemben a fehér faj felsőbbrendűségét szépsége és intelligenciája bizonyítja.⁴¹ Gobineau-val Tocqueville levelezésben állt, és 1857. január 24-i levelében azt írta: „A kereszténység nyilvánvaló célja, hogy minden embert testvérré tegyen és egyenlővé. Az Ön tanítása legfőbb távoli unokatestvéreket ismer, s azt is csak az égi atya szemében, itt a földön csak hódítókat és meghódítottakat, született urakat és szolgának születettéket, és tudja kikenél arat sikert, kik kommentálják nagy tisztelettel az Ön művét? A négerek rabszolgatartói annak igazolására, hogy tulajdonuk a faji egyenlőtlenség természet törvénye alapján örökre szentesítetik. ... Lehet, hogy tévedek, de én em-

³⁶ VÁRDY Béla: *Magyarok az Újvilágban*. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia –, 2000. 164.

³⁷ WASS: 225.

³⁸ WASS: 231.

³⁹ „Annyi történt csupán, hogy a fekete-fehér, úrnő-szolga sablont megtörte a személyes kapcsolat, s ha a fehér ember Afrikában véletlenül belenéz egy bennszülött szemébe, s megpillantja az emberi lényt (amit legfőbb igyekezete elkerülni), büntudata, amit önmaga előtt is titkol, méltatlankodás formájában csap fel, és a kezében már le is sújt a korbács.” Dorothea LESSING: *A fű dalol*. Ulpius-ház Könyvkiadó, 2007. 111.

⁴⁰ VIRÁGOS-VARRÓ: 113.

⁴¹ LUDASSY: 110-111.

*bertársaimat csak emberként tudom kezelni, és szerintem az emberi társadalom, csakúgy, mint az egyes ember, csak a szabadság révén lett valami.*⁴²

A fentebb már említett kivetítési mechanizmus a feketékre vonatkozóan vagy nálunk, Magyarországon a cigányokhoz kapcsolódóan a testhez kapcsolódó bűnöket társította a feketékhez, azaz az Ösztön-Énünk hatásait tükrözik vissza a négerekről kialakított sztereotípiák.⁴³

Kecskeméthy Aurél, László Károly és a Pulszky házaspár a feketékről

Kecskeméthy Aurél⁴⁴ már a polgárháború után járt Amerikában, az azóta eltelt időszak jellegzetességeiről ad fontos információkat, megemlíti, hogy az egyenjogúság nem valósult meg azóta sem, a vegyes házasságok továbbra is ritkák, és csak a fehér alsó osztályok tagjai között fordulnak elő. Hozzáteszi, hogy a feketék bizonyos államokban a kongresszusban is képviseltetik magukat, sőt olykor többséget is képeznek, de emellett a déli államokban terjed a lincselés, a fehér tisztviselők pedig nem veszik védelmükbe az ártatlan feketéket. A legsúlyosabb vád, amivel egy feketét illelhetnek az, hogy fehér nőt akar megerősokolni, és ez általában hihetőnek is tűnik, hiszen az érzékiség a feketékről alkotott sztereotípiák egyik legjellemzőbbje.⁴⁵

A mulattokkal kapcsolatban, – akiket eddig fényűző életmódra való törekvésük miatt elítélt –, Wass Sámuel megemlíti, hogy a kézműves tevékenységben szinte egyeduralkodók, de nem tökéletesítik tudásukat, hanyagok, és ha valamennyi vagyont összegyűjtöttek, azt könnyelműségekre szórják el. Vannak természetesen kivételek, akik erkölcsös életvitelt folytatnak, így vagyonhoz jutnak, sőt szellemi foglalkozást űzők is előfordulnak közöttük, így a „*tiszta fekete fajrokonai*”-kal ellentétben képesek kiemelkedni. Itt ismét ellentmondás fedezhető fel az eddigiekhez képest, ahogy a fejezet zárásában is, hiszen azt írja, hogy „*szent kötelessége minden keresztény embernek a rabszolgaság megszűnését Amerikában óhajtani*”,⁴⁶ bár ennek végleges megoldása sokkal nehezebb, mint ahogy Európában ezt hiszik.

⁴² DEGROS, M. (szerk.): *Correspondance d'Alexis de Tocqueville et d' Arthur de Gobineau*. (Alexis de Tocqueville: Oeuvres complètes IX.) [Paris], 1959, Gallimard, 277. idézi LUDASSY Mária: *Isten és szabadság. Tocqueville és a liberális katolicizmus*. 18. IN: FÜLÖP Endre, OCSKAY Gyula, POGONYI Szabolcs (szerk.): *Szabadság és/vagy egyenlőség*. Tocqueville- tanulmányok. Politikai Filozófia Közhasznú Alapítvány, Pilismarót, 2006.

⁴³ ALLPORT: 254.

⁴⁴ Kecskeméthy Aurél 1827-ben Budán született, 1845-ben ügyvédi oklevelet szerzett. Hírlapírói pályáját 1850-ben a Magyar Hírlapnál kezdte, 1854-ben a Belügyminisztérium sajtóhivatalában alkalmazták. 1861-től a kormány hivatalos lapját a Sürögönyt vezeti, 1876-ben Amerikába utazott, 1877-ben Budapesten halt meg.

⁴⁵ KECSKEMÉTHY Aurél: *Utazás Éjszak-Amerikában*. Budapest, Tettey Nándor és társa, 1884. Második kiadás a szerző arcképével 403-405.

⁴⁶ WASS: 235.

László Károly⁴⁷ nem csak Naplójában, hanem a Vasárnapi Ujságnak is ír az amerikai feketékről, ez nem véletlen, hiszen a magyar közönség is érdeklődött a téma iránt. 1860-ban, amikor a John Brown-féle felkelésről tájékoztatja az olvasókat, úgy véli, hogy elenyésző azoknak a „*helytelen elvű fanatikus rabszolgaság-ellenzők*”⁴⁸-nek a száma, akik testvérgyilkosságra lázítanak a népet. Ennek többek között az a magyarázata, hogy bár Északon rosszallják a rabszolgatartást, de fegyver általi eltörlését nem kívánják, és amit végképp nem szeretnének, a déli államokban lévő pénzüket elvesztését. A témához kapcsolódva bemutatja a rabszolgák helyzetét abból a szempontból, hogy hol lehetne őket felkelésre buzdítani. Véleménye szerint a déli államok városaiban lakókat, akik házi cselédként dolgoznak, jó ellátásban, bánásmódban részesülnek, és sorsuk biztosítva van betegség, öregség esetén is, azokat nem lehetne se szökésre, se felkelésre bírni. A szabad államokkal határos státusokban élők helyzete is hasonló, de a távoli Délen élőkkel úgy bánnak, mint a barmokkal, ők viszont azért nem fognak fellázadni, mert fogalmuk sincs a szabadságról, ezen kívül gyávák, ahogy a szabad feketék is azok. Úgy véli, hogyha nem is a közeljövőben, de el fogják törölni a rabszolgaságot. Az abolicionistákkal kapcsolatban rosszallását fejezi ki, mivel nem gondolnak a kárpótlásra, de ennek meg is találja magyarázatát: „*Nincs az amerikaikban magyar nemesi érzelem!*” Itt feltehetően a magyar jobbágyfelszabadításra is utal, ahol bár volt kárpótlás, de eredményessége kívánnivalókat hagyott maga után.

A rabszolgák megítélése már több szerzőnél ellentmondásos volt, ez figyelhető meg László Károly 1859. december 9-én írt szövegében is, amely egy New York Tribune-beli cikknek a közlése. Az írás a feketék adás-vételével indul, amely már korábban szerepelt László Károly Naplójában az 1851. március 26-ai bejegyzésénél: „*New Orleansban vendégfogadónk ivóteremében minden héten szokott szerezsen rabszolgavásár tartatni. Itt láttuk miként állítják a tulajdonosok, szint oly okos és ügyes s talán érzékenyebb embertársaikat, mint magok, baromként vásárra, mint vizsgálják őket a vevők, mint ajánlják minden módon az árulók egy emeltebb helyre egyenként felállítva s rá kótyavetyélve. Láttuk, hogy az anyát 10 éves fiával borjas tehénként együtt miként árulta. Az eladandó rabszolgák mind csinosan, új ruhába vannak öltöztetve. Áruk korukhoz, természetükhöz, tudományukhoz, ügyességükhöz képest 3-8 száz dollár. A tulajdonos rabszolgája akármelyikét s akármikor eladhatja, elszakítja a gyermeket anyja kebléről s eladja, mint nálunk a borjút. S ha rabszolgája a tulajdonosnak megsaporodott, úgy örül neki, mint nálunk a gazda tehene vagy lova szaporodásának. Ezeket látva undorral fordul el az ember az amerikaiktól.*”

⁴⁷ László Károly 1815-ben Kecskeméten született, mérnöki tanulmányit Pesten végezte. 1848-49-ben tüzér hadnagy, 1849-ben Törökországba menekült és ott Kossuth kíséretéhez csatlakozott, 1850-52-ig Kossuth titkára volt, Amerikába is elkísérte. Az Egyesült Államokban és Mexikóban mérnökként dolgozott, 1867-ben visszaköltözött Magyarországra, 1893-ban Bátyán halt meg.

⁴⁸ LÁSZLÓ: Vasárnapi Ujság 1860. 5. 54.

A cikk folytatása a fekete nők kiszolgáltatott helyzetéről szól, akik gyakran áldozatai a „*férj bujavágyának, azután a nő féltékeny gyűlöletének*”,⁴⁹ s általában a rabszolgák gazdasági, személyes jogfosztottságát említi, a pénzmegtakarítás lehetetlenségét, a családok szétszakításának lehetőségét, az őket írni-olvasni tanítók büntetését. Ezek cáfolják a feketékről alkotott sztereotípiák egy részét.

Kecskeméthy Aurél is használ feketékre vonatkozó sztereotípiákat, így megemlíti, a sajátos torokhangjukat és korlátolt értelmi képességeiket is, de hozzáteszi, hogy még az is csoda, hogy ennyi értelmes ember található közöttük, hiszen „*baromként*” tartották őket, ütötték-verték, feleségét és gyermekeit sem tarthatja soha magáénak, hiszen bármikor elvehették tőle őket, és eltították őket az iskolába járástól is.⁵⁰ Kecskeméthy Aurél nem is tudott arról, hogy Lincoln elnök az őt meglátogató első szabad feketékből álló csoportnak azt mondta, hogy jobban tennék, ha kivándorolnának Afrikába.⁵¹

László Károly később arról ír, hogy Délen a szabadnak született fehérek is zsarnokoskodnak, amennyiben a szólás-és írásszabadságot korlátozzák a rabszolgaság fenntartása érdekében. Azt különösképpen felháborítónak találja, hogy egy tudatlan, nyomorúságos körülmények között élő postamester határozhatja meg, hogy mit szabad polgártársának elolvasni és mit nem. Ismerteti a szegregáció jelenségét is, amely még a szabad feketék gazdagodását is lehetlenné teszi, hiszen a fehérek nem vásárolnak a boltjaikban, nem dolgoztatnak velük, így a kenyerüket szolgálással, taligáskodással, favágással, meszeléssel, sz.(ar)hordással keresik, nem mennek velük egy kocsmába, nem utaznak ugyanazon a kocsin, külön templomot és iskolát kell nekik építeni.⁵²

A Pulszky házaspár⁵³ *Fehér, vörös, fekete* (White, red, black) című könyvében is olvashatunk a rabszolgatartásról, és itt található az ültetvények és az ott élők életéről szóló leírás is. A Mr. H.-val folytatott beszélgetés során információkat nyerünk egyik ültetvényének összetételéről, miszerint 20 idős, 50 gyerek és 100 dolgozó rabszolga található rajta. Mr. H. beszámol arról, hogy kb. 20 családot felszabadított, de esélytelenek a fehérekkel folytatott versenyben, ezért jelenleg is az ültetvényen dolgoznak többnyire élelemért, szállásért és ruháért, így a fel nem szabadítottaktól csak szabadságukban különböznek. Hozzáteszi, hogy a különböző társadalmi helyzetű rabszolgák együttélése nem bizonyul sze-

⁴⁹ LÁSZLÓ: Vasárnapi Ujság 1860. 9. 103.

⁵⁰ KECSKEMÉTHY: 403-405.

⁵¹ HUNTINGTON, P. Samuel: *Kik vagyunk mi? Az amerikai nemzeti identitás dilemmái*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005. 99.

⁵² LÁSZLÓ: U.o.

⁵³ Pulszky Ferenc 1814-ben Eperjesen született, 1832-ben jogi végzettséget szerzett, 1848-ban pénzügyi államtitkár Kossuth mellett, majd Angliába utazik. Kossuthot Amerikába is elkísérte, majd megbízottja lett Torinóban. 1866-ban hazatért, itthon kiemelkedő régészeti és művészettörténeti tevékenységet végzett, az MTA tagjává választották. 1897-ben halt meg Budapesten. Pulszky Ferencné Walter Terézia 1819-ben Bécsben született, 1845-ben ment feleségül Pulszky Ferenchez, akivel együtt utazott Angliába és Amerikába. 1866-ban halt meg Budán.

rencsésnek, ezért fel is adta a rabszolgák felszabadítására vonatkozó korábbi ideáját, és azt tartja járható útnak, ha kényelmesebbé teszi az életüket.

A feketék árutermelő tevékenységével kapcsolatban is világossá válnak a helyzet kialakulatlanságával kapcsolatos nehézségek, hiszen a gazdák úgy gondolják, hogy, amit megtermelnek, az őket illeti, ezért rabszolgáik nem nekik adják el a felesleget, hanem más módon értékesítik, de hozzáfűzi, hogy mindig a gazda vagy a felügyelő engedélyével teszik ezt. Az így nyert pénzt csak néhányan fordítják arra, hogy szabadságot vásároljanak rajta, a legtöbben „*cicomára*” költik ezt az összeget.⁵⁴

A feketék külsőségekre fordított figyelmét Kecskeméthy Aurél is megemlíti: „*A gazdag négernek, minő a nagy városokban akad elég, ... fő büszkesége fehér kocsist ültetni bakjára; maga mindig salon-öltözetben van, a lehető legfehérebb nyakkendőben, s a lehető legfényesebb cylinderrel; s ragyogó fénymázás cipőben. Még láthatólag gyönyörködik annak tudatában, hogy – ember.*”⁵⁵

Melville J. Herskovics szerint: „*A négerek természetüknél fogva gyerekesek, és könnyen alkalmazkodnak a legkedvezőlenebb társadalmi helyzethez is, melyet készséggel, sőt örömmel elfogadnak, ellentétben az amerikai indiánokkal, akik inkább választották a kipusztulást, mint a rabszolgaságot.*”⁵⁶

A feketékről alkotott képnek közös jellemzője, hogy amíg az indiánokkal kapcsolatban a vad pogány mellett feltűnt a nemes vadember sztereotip kiegyenlítő kliséje is, addig a feketékről a barbár pogány mellett legfeljebb kezes vagyontárgyként szólnak elismerően. Ez a jelenség azzal magyarázható, hogy „*az európai irodalmaktól örökölt klisék kiszerepezésében a nemes vadember típusalakzata az őshonos amerikai számúra lett fenntartva; a négerség esetében ez az alakzat nem használtatott.*”⁵⁷ A rabszolgaság elfogadhatóságát szolgáló legitimálási kampányban a néger ember fizikai, fiziológiai, szellemi és erkölcsi kisebbségét kellett hangsúlyozni, hiszen így lehetett beláttatni az örökös rabszolgaságra való alkalmasságát.⁵⁸

A kereszténység talaján állva a gyarmatosítók és gyarmatosítottak között nem lehetett különbség, „*az empirikus támpont a test volt, amely alapján hatalmas létszámú, kultúrájukat, történelmüket, társadalmi státusukat tekintve tökéletesen heterogén népességet homogenizáltak.*”⁵⁹ A kereszténység hivatkozási alapként Wass Sámuelnél is megtalálható, Nendtvich Károly is utal az emberiség egyenlőségére, Perczel pedig egy „*magasabb humanításra*”. A fajelmélet eszméi Wassnál és Nendtvichnél tűnnek fel, ez utóbbi életrajzából kiderült, hogy antiszemita prog-

⁵⁴ PULSZKY Ferenc and Theresa: *White, Red, Black, Sketches of Society in the U.S.A. during the visit their guest.* London, Trübner and Comp. I.VII. 1853. II.: 269-272.

⁵⁵ KECSKEMÉTHY: 403.

⁵⁶ VIRÁGOS-VARRÓ: 68.

⁵⁷ Uo. 90.

⁵⁸ Uo. 75.

⁵⁹ CSEPELI György: *Testek feltámadása.* IN: *Emberök vetése.* József Műhely Kiadó, Budapest, 2003. 139. (a továbbiakban 2003b).

rammal indult képviselőként. Kettőjük közös jellemzője az is, hogy természettudományos tevékenységükkel értek el jelentős eredményeket.

A xenofóbia speciális változata, a rasszizmus, az idegeneket testi jegyek alapján különbözteti meg. A kolonizációs hagyomány mélyen átitatta az európaiak szocializációját, így a bőrszín vált a legfontosabb osztályozási szemponttá.⁶⁰ Az emberek test szerinti csoportosításának általános fogalma a „faj” lett a 19. században, és ez a fogalom kapóra jött az ébredő antiszemitizmusnak. De a fajelmélet tudományosságának látszatát nehezen lehetett fenntartani, hiszen a modernizációs folyamat során az egyéni teljesítmény lépett a születés helyére. A más bőrszínt és a világot másként értelmező primitívek idegenségét és közelségét nem tudták az angolszászok, és néhány magyar sem, másként feldolgozni, csak úgy, ha jellemmapasztó sztereotípiákat alkottak róluk.

„A gyarmatosító tekintet alanyának tudatában fel sem merül a feltételezés, miszerint azok személyek, mint saját maga. A tekintet implikálta viszony eleve asszimmetrikus. A másik mint kiszolgáltatott, önálló akarától megfosztott, tárgyi létre kárhozottatott lény jelenik meg, egy sorban az állatokkal, robotokkal.”⁶¹

A kisebbségnek nincs neve, nincs történelme, nyelve, tehát nincs identitása sem. A kisebbségre vonatkozó ismeretek a többség által sztenderdizált tudáson, tényeken alapulnak, és nem számolnak a kisebbség perspektívájával. A kisebbség bármilyen közel is van a többséghez, mégis távolinak, idegennek, egzotikusnak, fantasztikusnak, nem a többség közé valónak és fenyegetőnek tűnik, és kiváló projekciós lehetőség, hogy kivetítse rá a többség a saját bűneit, gonoszságát.⁶² A kisebbség megismerésére a következő eszközök állnak rendelkezésre: a kategorizáció, sztereotipizáció és az előítéletes megközelítés. A többség önmagát az identitás táguló köreiben határozza meg, a legbelső kör az én, amire ráépül a család, rokonság, szomszédság, a valláshoz, nemzethez tartozás, a kisebbségben csak azt látjuk, hogy kisebbség, erőteljesen jellemző a stigmatizáció, a feketékről alkotott kép közös jellemzője, hogy az identitásképző elemektől megfosztják őket.⁶³ A kisebbség dezindividualizált, dehumanizált és biologizált lesz, időn kívüli és cselekvésének nincs ésszerű oka. A többségi társadalomból a gyerekekre és a nőkre hasonlítanak.⁶⁴ Az amit a feketékben oly sokan bíráltak és a sztereotípiák közé is tartozó jellegzetesség lett, a gyermeki tulajdonságok és a függő személyiség, a rabszolgaság intézményének a következménye volt, de erről nem vesznek tudomást a fehérek.⁶⁵

A kisebbségi csoportokról alkotott többségi képnek közös jellemzője, hogy általánosságokat állítanak róluk, esélyük sincs arra, hogy egyénként jelenjenek

⁶⁰ Uo. 137.

⁶¹ CSEPELI György: *Kinek a képe?* IN: *Emberek vetése.* 121. (Edward Said) (a továbbiakban 2003a).

⁶² CSEPELI: *Kisebbség és képzelet.* IN: *Emberek vetése.* 21.

⁶³ Uo. 22.

⁶⁴ CSEPELI 2003a: 123.

⁶⁵ VIRÁGOS-VARRÓ: 95.

meg. Az előítélet általánosításokat fejez ki és nem veszi figyelembe az egyedi különbségeket, az egyének teljesítményeit és képességeit, gondolkodásunk akkor nevezhető előítéletesnek, ha meg vagyunk arról győződve, hogy tudásunk tévedhetetlen, ésszerű és megalapozott.⁶⁶ Mivel a kisebbség sem társadalmilag sem történelmileg nem meghatározott, ezért a többségtől csak természeti (biológiai) szempontból különülhet el, így etikai problémát sem jelenthet elkülönítésük, hiszen ők nem emberek. Az áldozatokat nem-emberként kell elképzelni és le kell őket alacsonyítani ahhoz, hogy újra azzá tehessék őket, és őket kell hibáztatni azért, hogy áldozattá tétettek, hiszen a világot csak így lehet igazságos helyként szemlélni.⁶⁷

A vizsgált szövegekben László Károly és a Pulszky házaspár említenek név szerint indiánt és feketét is. László Károly több helyen is ír a feketékről, újságcikkében gyávának nevezi őket, és hozzáfűzi, hogy helyzetükért saját maguk is felelősek, hiszen fogalmuk sincs a szabadságról. Ez hasonlóan, ahogy az indiánok nemzeti dalainak hangsúlyozása, magyar identitásának erősítése szempontjából fontos. László Károly sokat ír a feketékről és a fekete nők kiszolgáltatott helyzetéről, rajta kívül Kecskeméthy Aurél hívja fel erre a figyelmet.

A felelősség kérdésében figyelemre méltó az a mód, ahogy Nendtvich Károly az európai ültetvényeseknek majd a spanyoloknak tulajdonítja a rabszolgaság intézményének létrehozását, illetve fenntartását, mivel a „valódi” amerikaiak szabad gondolkodásúak és küzdenek a rabszolgaság ellen. Wass Sámuel a nyugat-indiai kreolok véleménye mögé bújva mondja el saját nézeteit, nála és Nendtvich Károlynál is megfigyelhető, hogy általánosságban elítélik a rabszolgatartást, de a konkrét esetekben mélységesen előítéletesek, elutasítóak. Wass Sámuel azt állítja, hogy már Afrikában is rabszolgák voltak, és a mostani rabszolgaságuk annyival jobb, hogy a durva, vad zsarnok helyett keresztény civilizált urat kaptak. Mindkét szerző a természettudományos magyarázatokat tartja elfogadhatónak a feketékre vonatkozóan.

Gyakran társítják a kisebbségekhez a nyomort, bűnt, elmebetegséget.⁶⁸ Wass Sámuel szerint a feketék iránti kegyelet hasonlít ahhoz, mint amit egy ártatlan örült vagy cretin irányában érez az európai ember, rokonszenveznek vele, mint alárendelt helyzetűvel, de eszükbe sem jut keveredni velük,⁶⁹ vagy ha az európai szegény sorsú nő mégis házasságra lép egy feketével, akkor az olyan „*mintha egy sánta, vak, vagy más félszegségtől látogatott emberhez ment volna.*”⁷⁰ A stigmatizáció jelensége többszörösen megfigyelhető a feketékkel kapcsolatban. Erving Goffman három típusát említi meg a stigmának, a testi fogyatékossgot, az egyéni jellem szégyenfoltjait és a faji, nemzeti, vallási hovatartozás „*törzsi*” stigmáit. A stigmával

⁶⁶ BINDORFFER: i.m.

⁶⁷ ARONSON: 241.

⁶⁸ CSEPELI 2003b: 122.

⁶⁹ WASS: 221.

⁷⁰ Uo. 214.

rendelkező egyént szembetűnő jellemvonása alapján ítéljük meg, és egyéb tulajdonságaitól eltekintve úgy gondoljuk, hogy nem egészen emberi lény. Ez a feltételezés az alapja annak, hogy a legkülönbözőbb diszkriminációkkal élünk, és ezzel csökkentjük az illető lehetőségeit az életben. „*Stigma-elméletet szerkesztünk, olyan ideológiát, amely a stigmatizált egyén alacsonyabbrendűségét magyarázza, és leírja azokat a veszélyeket, amelyeket jelenléte képvisel, miközben sokszor olyan ellenszenvet is ésszerűnek tüntet fel, amelyet másféle eltérésekre, például a társadalmi osztályok különbségeire alapítottunk.*”⁷¹

Meglepő módon a feketéről írva a Pulszky házaspár közöl egy meg nem nevezett forrásból való kimutatást, miszerint 1850-ben 428.661 szabad feketéből 436 volt idióta és 321 holdkóros, 3.198.324 rabszolga között 1.040 idióta és 291 elmebeteg volt található, feltehetően az alacsony arány miatt közölték ezeket az adatokat, amelyek akkor lennének valóban érdekesek, ha a fehérekre vonatkozó adatok is rendelkezésünkre állnának.⁷²

Többen írnak a szabad feketék nehéz sorsáról, a fehérekkel való versenyzés kilátástalanságáról, az önfenntartás szokatlanságáról, a szabad életmóddal együtt járó létbizonytalanságról, de éppen a Pulszky házaspár jegyzi meg, hogy még nem találkoztak olyan szabad feketével, aki a nehézségek ellenére ismét rabszolga szeretne lenni.⁷³

⁷¹ GOFFMAN, Erving: *Stigma és szociális identitás*. 265-266. IN: *Megismerés, előítélet, identitás*.

⁷² PULSZKY (1853): II. 225.

⁷³ Uo.